

beavatkozásra lehetőség és szükség is van. Ellenkező esetben a kockázati térségek és az ország más területeinek fejlődésbeli különbségei szakadássá válnak. A kockázati térségek statisztikai és kartográfiai elemzésekor feltárhatók az adott térségek erősségei, gyöngeségei, figyelmeztetni lehet a veszélyekre, amelyek akkor következnenek be, ha megfelelő fejlesztéspolitikát nem alkalmazunk.

A hátrányos helyzetből való kitörésre, oktatásügyi szempontból fogalmazott meg több javaslatot Forray R. Katalin és Kozma Tamás regionális kutatásainak⁴ alapján a különböző térségtípusokra. Ezek között szerepel egyes térségekben intenzív infrastrukturális fejlesztés, máshol a határokon átnyúló együttműködés, a harmadfokú képzés fejlesztése. Az úgynevezett városhiányos térségekben pedig közép- és/vagy felsőfokú oktatási-kulturális ellátó intézmények telepítése azokba a központokba, amelyek potenciálisan a városhiányos kistérség vonzásközpontjai lehetnek. Ilyen például Lenti, vagy Rétság térsége.

A hátrányos helyzetű térségek kilátásai talán mégsem olyan reménytelenek mint amilyenek látszanak. A következő években a várható gazdasági erősödés és fellendülés, az Európai Uniótól kapható pénzügyi támogatás lehetőséget biztosít ahhoz, hogy az elmaradott térségek felzárkózzanak, gazdaságilag megerősödjenek. Így a népesség munkához, jobb anyagi lehetőséghez, életcélhoz juthat. Nyugat-Európában több pozitív példát találunk erre, pl. Olaszországban, Írországban. Azonban nem lehet csak várni az egyelőre nem túl bőven csordogáló EU-s támogatásokra, a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok is sokat tehetnek a helyzet javítása érdekében. Hazai jó példa erre Tatabánya esete, amely az elmúlt évtizedben súlyos válságon esett át, de most már jól látszik a kilábalásának lehetősége, a gazdaság megélénkülése, a csökkenő munkanélküliség.

Híves Tamás

Történelmi elbeszélés és nemzeti identitás. Az Osztrák-Magyar Monarchia reprezentációja osztrák és magyar történelemkönyvekben

Elbeszélés és identitás

Az identitásról beszélve a szociálpszichológiában két identitás koncepciót különíthetünk el. Az első, pszichoanalitikus indíttatású, s elsősorban Erikson nevével fémjelvezhető elméletcsoport az ún. *személyes identitás* fejlődési törvényszerűségeire irányul. A hangsúly itt az én folytonosságára, szervezethez való kötődésére, belső és külső egyensúlyára esik. A másik, csoportlélektani indíttatású koncepció, az ún. *szociális identitás* elmélet, amely angolszász szerzők, mindenek előtt Tajfel, Turner és Breakwell nevéhez kötődik, az egyén csoportazonosulásából indul ki, és az én önállóságának, értékességének és cselekvőképességének fenntartására irányuló folyamatokat kutatja. A nemzeti identitás a csoportazonosulás sajátos formája, a nemzethez való tartozás meghatározott értékeket, világszemléletet, a konfliktusokkal való megbirkózás sajátos módjait, érzelmi biztonságot közvetít az egyénnek. Az identitás, így a nemzeti identitás feltárására kvantitatív vizsgálat esetén általában kérdőíves, kvalitatív vizsgálat esetén interjú módszereket alkalmaznak.

⁴ Forray R. Katalin & Kozma Tamás (1999): *Az oktatáspolitikai regionális hatásai, 1990–97*. Dokumentum, Oktatókutatási Intézet.

Saját kutatásainkban az elbeszélt élettörténet tartalmi és nyelvi-formai sajátosságai alapján a személyes identitás jellemzőire következtettünk. Az önéletrajzi elbeszélés ugyanis jól tükrözi a személyes identitást, sőt Erikson¹ szerint szétválaszthatatlan attól.

Ugyanez elmondható a csoportidentitásról is. A csoporttörténetek biztosítják a csoporttagoknak a csoporthoz tartozás pozitív élményét, a folytonosság tudatát és a csoportban elfogadott értékek és a problémákkal való megküzdés elfogadott készségét. Hasonlóan a személyes élettörténeti elbeszélésekhez, a csoporttörténetekből tehát a csoport identitására lehet következtetni. Sikeres magyar történelmi regények elbeszélésszövevének elemzése révén a magyar nemzeti identitás olyan összetevőit figyelhettük meg, mint a hősök idealizációja (Egri csillagok), a morális győzelem igénye (A kőszívű ember fiai) vagy a konfrontatív és kompromisszumos megküzdési módok viaskodása (Erdély aranykora). Ezekben a kutatásokban a narratív pszichológiai tartalomelemzés olyan eljárásait dolgoztuk ki, amelyek az elbeszélés nyelvi-strukturális tulajdonságaira, például a cselekvők és a cselekvések típusaira, az elbeszélői perspektívára stb. épülnek, s ezáltal a minőségi tartalomelemzés értelmezési szabadságához képest az elemző számára kötelező, objektívált eredményeket nyújtanak.²

A nemzeti identitás szempontjából a történelmi szövegeknek kitüntetett jelentősége van. A történetírás narratív műfaj. A történelmi szövegek elbeszélnek a népek múltbeli eseményeit, az elbeszélésnek pedig valóságkonstrukciós egyszersmind az olvasót azonosulásra indító ereje van.³ Hasonlóan a fiktív regényekhez, a nemzeti történelem nem fikciós elbeszélései közvetett módon a nemzeti identitás áthagyományozásában és megerősítésében játszanak szerepet.

A csoporttörténetek ugyanakkor a csoport élethelyzetének megváltozásával maguk is változnak. A történelmi események „affordanciái”,⁴ vagyis az általuk potenciálisan hordozott szimbolikus tartalmak és érzelmi azonosulási minőségek, az identitáspolitikai és a társadalomban reálisan élő identitásziükségek együttesen határozzák meg, hogy miként látjuk saját történelmünket. Egy Új-Zélandon végzett vizsgálat során Liu és munkatársai⁵ azt tapasztalták, hogy az őslakos maorik kulturális reneszánsza és a politikai egyenjogúsáért folytatott küzdelme az őslakosok és az európai bevándorlók közös történelmének azokat az eseményeit, és az eseményeknek azokat az értelmezéseit emelték a jelen szociális reprezentációi közé, amelyek az egyes társadalmi csoportok (integráció párti maorik, elkülönülés párti maorik, integráció párti európaiak, elkülönülés párti európaiak) társadalmi céljainak, és az ezeket megalapozó társadalmi identitásnak legjobban megfeleltek.

A nemzeti múlt történeteinek narratív szempontú tartalomelemzése nem csak azokat a tartalmakat tárhatja fel, amelyek a nemzeti csoportnak a világban elfoglalt helyére és szerepére utalnak (például más csoportokhoz való viszonyára, a pozitívan és negatívan

1 Erikson, E., H. (1968): *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton. (Részletesen lásd: László, J. (2005) *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.)

2 László J. (2005): *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

3 Bruner, J. (2005): *Valóságos elmék, lehetséges világok*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

4 Liu, J. H. – Liu, S. H. (2003): The role of the social psychologist in the „Benevolent Authority” and „Plurality of Powers” systems of historical affordance for authority. In: Yang, K. S. – Hwang, K. K. – Pedersen, P. B. – Daibo, I. (szerk.): *Progress in Asian Social Psychology: Conceptual and Empirical Contributions*. Westport, CT: Praeger. 43–66.

5 Liu, J.H. – Wilson, M. W. – McClure, J. – Higgins, T. R. (1999): Social identity and perception of history: Cultural representation of Aotearoa/New Zealand. *European Journal of Social Psychology*, 29, 1021–1047.

értékelt eseményekben vállalt felelőségekre vagy az egyének – vezetők – és a csoport viszonyának lélektani jellemzőire), de kirajzolhatja a csoportidentitás és a csoportidentitás közvetítésének emocionális szerkezetét is (például az események átélhetőségét elősegítő elbeszélői perspektívák és implicit értékelések az érzelmi azonosulás mintázatairól tanúskodnak).

A bemutatásra kerülő vizsgálatban osztrák és magyar történelem tankönyveknek az Osztrák-Magyar Monarchiával foglalkozó fejezeteit hasonlítottuk össze a nemzeti identitással összefüggő tartalmak és az identitás közvetítés szempontjából. A nemzeti identitással összefüggő tartalmak szempontjából a cselekvőképesség megoszlását illetve a csoportközi viszonyok ábrázolását vizsgáltuk. Az identitásközvetítés módjait illetően a történelem „megszemélyesítését” és a minősítések gyakoriságát elemeztük.

A vizsgálatban három osztrák és három magyar általános- és középiskolai tankönyv Osztrák-Magyar Monarchiával foglalkozó részét elemeztük. Mivel a Közoktatási tankönyvjegyzék a 2005/2006-os évre számos különböző szintű és oktatási célzatú történelemtankönyvet tartalmaz, a magyar tankönyvek esetében azok kerültek kiválasztásra, amelyek a rendszerváltást követően jelentek meg, valamint amelyeket az egyetemi oktatásban is használnak, mint gyakorlati anyagot. Az osztrák tankönyvek kiválasztását hasonlóan a reprezentativitás határozta meg. Ezeket a szövegeket Linz-i Johannes Kepler Egyetemen Dr. Thomas Hellmuth (Institut Für Neuere Geschichte und Zeitgeschichte JKU Linz) bocsátotta rendelkezésünkre. A tankönyvekben csak a konkrét történelmi eseményekkel foglalkozó részeket elemeztük, a háttéranyagokat (dokumentumok, kulturális életre vonatkozó szövegek stb.) nem vettük figyelembe.

A felhasznált magyar tankönyvek:

Závodszyk, Géza: Történelem 7. Általános Iskola. Korona Kiadó Budapest, 1993. 142–146. oldal

Závodszyk, Géza: Történelem III. Középsiskolák. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 3. kiadás 1995. 228–236. oldal

Bardocz, Attila: Történelem és közjogi ismeretek III. Etnikum Kiadó Budapest, 1996. 211–215 és 224–233. oldal

Felhasznált osztrák tankönyvek:

Kawarik/Schröckenfuchs/Weiser: Spuren der Zeit 7, Wien: Eduard Dorner 1991. 52–60 és 61–69 oldal

Pokorny/Lemberger/Lobner: Durch die Vergangenheit zur Gegenwart 7, Linz: Veritas 2002. 46–49, 49–52 és 134–135 oldal

Rieß, W. – Rebhandl, R.F. – Franzmair, H. – Eigner, M. – Burda, F. – Brunner, K.: Zeitzeichen. Geschichte und Sozialkunde, Bd. II, IV. Jahrgang HAK, Linz: Rudolf Trauner Verlag 1991. 127–133 és 134–135 oldal

Az elemzés első lépéseként *személyi, intézményi, csoporthoz köthető*, valamint *általános alanyú* cselekvéseket azonosítottuk az osztrák és magyar szereplők esetében. Majd a személyi és az intézményi kódokat tovább bontottuk a szerint, hogy a szereplők megnyilvánulása *mentális* vagy *viselkedéses* aktus. Egyetlen kóddal jelöltük az osztrák és magyar szereplőkön kívül megjelent egyéb nemzetiségek megnyilvánulásait (*más népek cselekvése*), valamint azokat a szövegrészeket, amelyekben a Monarchia, mint intézmény maga cselekszik (*OMM cselekszik*). Végül külön kóddal jelöltük a szövegekben megjelenő személyekhez és intézményekhez kapcsolódó tulajdonságokat (*tulajdonságok*), valamint azokat a szövegrészeket, amelyek pusztán ténymegállapításokat tartalmaztak (*tény, megállapítás*). Ezek alapján a következő alapkódokat kaptuk:

– *Magyar intézmény cselekszik*: megnevezett intézményesült csoport cselekvése (társadalmi osztály, tisztek, rendőrség, törvény, kormány, miniszter, sajtó).

„Megtorlásul a rendőrség döblingi gyógyintézeti magányában kíméletlen házkutatással zaklatta.”

„Ebenso scheiterte eine »südslawische« Lösung am Widerstand der Ungarn, die Slowaken, Kroaten und Rumänen als »Bedienten-Nationen« behandelten” („*Ugyanígy elbukott a délszláv megoldás a magyarok ellenállásán, akik a szlovákokat, horvátokat és románokat, mint »szolgáló népeket« kezelték.*”)

– *Magyar személy cselekszik*: meghatározott magyar személy cselekvése.

„Kossuth mindent elkövetett annak érdekében, hogy a világot a zsarnok Ausztria ellen hangolja. Angol nyelvű beszédeivel tűzbe hozta Anglia és az Egyesült Államok népét.”

„Die Entscheidung wurde von drei Männern getroffen: dem Ministerpräsidenten Friedrich Ferdinand Graf Beust, dem ungarischen Juristen Deák Ferenc und dem wegen seiner Teilnahme am Aufstand zum Tod verurteilten, dann amnestierten ungarischen Magnaten Gróf Andrassy Gyula.” („*A döntést három férfi hozta meg: a miniszterelnök Gróf Friedrich Ferdinand Beust, a magyar jogász Deák Ferenc és a felkelésben való részvétele miatt halálra ítélt, majd amnesztiát kapott magyar mágnás Gróf Andrassy Gyula.*”)

– *Osztrák intézmény cselekszik*: megnevezett intézményesült csoport cselekvése.

(Bécs, hivatalnokok, rendszer, törvény, uralkodó)

„Az uralkodó számára nem lehetett tárgyalási alap ez sem, ezért az országgyűlést sürgősen feloszlatta.”

„Erst die Dezemberverfassung von 1867, von einer parlamentarischen Kommission ausgearbeitet enthielt wirklich liberale Neuerungen: die Immunität der Abgeordneten und die Gleichberechtigung aller Völker des Reiches und ihrer Sprachen (was allerdings nie wirklich in die Praxis umgesetzt wurde)” („*Először az 1867-es, egy parlamentáris bizottság által kidolgozott Decembéri Alkotmány tartalmaz valóban liberális újításokat: a képviselők immunitását és a Birodalom összes népeinek egyenjogúságát és nyelvük egyenjogúságát [ami egyébként sohasem lett a praxisba átültetve].*”)

– *Osztrák személy cselekszik*: meghatározott osztrák személy cselekvése.

„Ferenc József »teljhatalma erejével« abszolutisztikus, föderalisztikus és alkotmányos elemeket ötvöző alaptörvényt »ajándékozott« népeinek.”

„Ministerpräsident Eduard Graf Taaffe hatte, gestützt auf die österreichischen, tschechischen und polnischen Konservativen die Zensusgrenze für die Wahlberechtigung von 10 auf 5 Gulden gesenkt und ein allgemeines Wahlrecht gerfordert” („*Gróf Eduárd Taaffe, az osztrák, cseh és lengyel konzervatívok által támogatva, lecsökkentette a választójoghoz szükséges cenzushatárt 10 Guldenről 5 Guldenre csökkentette, és általános választójogot követelt.*”)

– *Általános alany cselekszik*: konkrétan meg nem nevezett személy vagy személyek cselekvése, ahol az ágencia jelen van, de a konkrét alany rejtve marad.

„A tartományokra szabdalt országot a Habsburg egységállamba olvasztották.”

„Das direkte Wahlrecht wurde 1873 eingeführt (nach wie vor waren aber nur 6 % der Bevölkerung stimmberechtigt).” („*1873-ban bevezették a direkt választójogot [továbbra is csak a lakosság 6 százaléka volt választásra jogosult].*”)

– *Magyar csoporthoz kötött cselekvés*: általánosan megnevezett magyar személyek nem intézményesült csoportjának cselekvése (hazafi, költők, írók, vezetők, politikusok, ellenállás, katonák, segédmunkások).

„A jó hazafi nem vállalt sem hivatalt, sem közszereplést.”

„Hier arbeiteten liberale Kreise mit national-konservativen Kräften zusammen, um die Magyarisierung gegenüber deutschen, kroatischen und rumänischen Minderheiten voranzutreiben.“ („*Itt – Magyarországon – a liberális körök a nemzeti-konzervatív erőkkel együtt dolgoztak, hogy a magyarosítást a német, horvát és román kisebbségekkel szemben előtérbe helyezték.*”)

– *Oszták csoport*hoz kötött cselekvés: általánosan megnevezett oszták személyek nem intézményesült csoportjának cselekvése.

„A belső bajokkal küszködő Ausztria önhitt vezetői maguk mentek a háború elé.”

„Am 1. Dezember 1867 trat die sozialistische Bewegung mit einer Versammlung der Wiener Arbeiterschaft erstmals geschlossen an die Öffentlichkeit“ („*A szocialista mozgalom először 1867 december 1-jén lépett fel együttesen a nyilvánosság előtt a Bécsi Munkások egy gyűlésével együtt.*”)

– *Mentális aktusok*: tud, gondol, érez, akar, kíván...

„Deák azt remélte, hogy a Habsburg Birodalom alkotmányossága tovább vihető, s Magyarország a Monarchia esetleges elmúlása után sértetlenül megőrizhető.”

„Sie wollte den Einfluß des Christentums im öffentlichen Leben wieder ganz zur Geltung bringen und betonte die Treue zu Kaiser und Reich.“ („[a keresztényszocialista párt] a kereszténység befolyását a nyilvános életben ismét érvényre akarta juttatni, és hangsúlyozta a hűséget a császárhoz és a birodalomhoz.”)

– *Cselekvés*: nyílt cselekvéses megnyilvánulás.

„A hosszú és bonyolult tárgyalásokat magyar részről Deák Ferenc, a »haza bölcse« irányította.”

– *Más népek cselekvése*: nem oszták és nem magyar, hanem bármely más népek cselekvése (horvát, cseh, francia, angol).

„A kis Románia és Szerbia úgy látta, hogy jövőjét egy független magyar középhatalom előnyösen befolyásolja, ezért támogatta a magyar emigrációt, melynek nemzetiségi programja is kielégítette.”

„Die Slawen hätten sich eine ähnliche Lösung wie die Ungarn gewünscht; aber die sechs Millionen Tschechen und drei Millionen Deutschen, die in Böhmen lebten, verschärften nur die Gegensätze.“ („*A szlávok hasonló megoldást kívántak volna maguknak, mint a magyarok, de a 6 millió cseh és 3 millió német, akik Csehországban [Böhmen] éltek, csak tovább élesítették az ellentéteket.*”)

– *OMM cselekszik*: a Monarchiának, mint intézménynek a cselekvése.

„Az Osztrák-Magyar Monarchia több évtizeden át nagyhatalmi szerepet játszott.”

„Der mit dem Ausgleich geschaffene neue Dualismus sollte sich als verhängnisvoll erweisen: drückte er doch die anderen Völker der Monarchie, vor allem die Slawen, die 47 % der Gesamtbevölkerung ausmachten, zu Nationen zweiter Klasse herab.“ („*A kiegyezéssel létrehozott új Dualizmus végzetesnek bizonyult: »másodosztályú nemzetekként« nyomta el a Monarchia más népeit, mindenekelőtt a szlávokat, akik az összlakosság 47 százalékát tették ki.*”)

– *Más népekkel szembeni cselekvés*: nem oszták és nem magyar, hanem más nemzetiséghez tartozókkal szembeni viselkedéses vagy mentális megnyilvánulás.

„A nemzetiségiek által követelt kollektív jogokat – lényegében autonóm területek szervezését – viszont megtagadták.”

„Der konservative Ministerpräsident Graf Taaffe versuchte die nationalen Konflikte zu glätten, indem er den Steuerzensus auf 5 Gulden herabsetzte und so auch die slawischen Kleinbürger und Bauern in das Wahlverfahren miteinbezog.“ („*A konzervatív*

miniszterelnök, Gróf Taaffe megpróbálta elsimítani a nemzeti konfliktusokat azzal, hogy adócentzust 5 Guldenre csökkentette és ezzel a szláv kispolgárságot és parasztságot is bevonta a választási eljárásba.”)

– *Tulajdonságok (személy, intézmény):* tulajdonságok megnevezése, melyek személyhez, intézményhez kötött minőségjelzők (értelmező jelző) vagy politikai jellegű minőségjelzők (konzervatív, liberális, bátor, okos, a haza bölcse, kicsinyes).

„A »legnagyobb magyar« attól tartva, hogy megtorlásul zárt intézetbe viszik, maga ellen fordította pisztolyát.”

– *Tény, megállapítás:* valami kialakult, létrejött, van, létezik. Egyszerű megállapítás, állapotleírás.

„Ennek megfelelően a birodalomnak közös volt a külügyminisztere, és volt közös hadügy- és pénzügyminisztere is.”

„Das Februarpatent von 1861 war eine zentralistische Verfassung, die nicht nur für die Erblande, sondern für die gesamte Monarchie galt.” (*„Az 1861-es Februári Pátens egy centralisztikus alkotmány volt, mely nem csak az örökös tartományoknak szólt, hanem az egész Monarchiának.”*)

Bizonyos alapkódok kombinációjából 10 úgynevezett szuperkódot állítottunk össze, melyek az egyes kódok egymáshoz való viszonyát illetve együttes előfordulását adják meg:

„magyar intézmény viselkedéses aktus”

„magyar intézmény mentális aktus”

„más népek viselkedéses aktus”

„más népek mentális aktusok”

„magyar személy viselkedéses aktus”

„magyar személy népek mentális aktus”

„osztrák intézmény viselkedéses aktus”

„osztrák intézmény mentális aktus”

„osztrák személy viselkedéses aktus”

„osztrák személy népek mentális aktus”

1. táblázat: Az egyes kódok és kódkombinációk gyakorisága

Kódok	Gyakoriság	
	Osztrák tankönyvek	Magyar tankönyvek
M-I-CS&CSEL	2	38
M-I-CS&CSEL & más népekkel szembeni cselekvés	0	3
M-I-CS&MA	0	6
M-N-CS&CSEL	12	9
M-N-CS&MA	1	1
M-SZ-CS&CSEL	1	47
M-SZ-CS&CSEL & más népekkel szembeni cselekvés	0	3
M-SZ-CS&MA	0	13
O-I-CS&CSEL	26	10
O-I-CS&CSEL & más népekkel szembeni cselekvés	3	0
O-I-CS&MA	2	1
O-SZ-CS&CSEL	34	10
O-SZ-CS&CSEL & más népekkel szembeni cselekvés	6	0
O-SZ-CS&KOG	3	5

Kódok	Gyakoriság	
	Osztrák tankönyvek	Magyar tankönyvek
Más népekkel szembeni cselekvés	15	10
Általános alany cselekszik	54	32
Általános magyar cselekszik	1	27
Általános osztrák cselekszik	32	6
Mentális aktusok	13	26
Cselekvés	149	111
Magyar intézmény cselekszik	2	52
Magyar személy cselekszik	1	57
Más népek cselekvése	13	10
OMM cselekszik	3	8
Osztrák intézmény cselekszik	30	11
Osztrák személy cselekszik	38	15
Tény, megállapítás	120	78
Tulajdonságok	11	17
Összesen	572	606

Eredmények

Az elemzés eredményeképpen kapott adatok alapján elmondható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia időszakát az osztrák és a magyar történelemkönyvek különböző módon ábrázolják. A magyar tankönyvek lényegesen több cselekvést tartalmaznak, mint az osztrák szövegek (2. táblázat).

2. táblázat

Kód	Osztrák történelemkönyvek	Magyar történelemkönyvek
Cselekvés	186	230
Magyar intézmény	2	52
Magyar személy	1	57
Osztrák intézmény	30	11
Osztrák személy	38	15

Habár az osztrák és a magyar történelemkönyvek nem mutatnak jelentős különbséget a személyes és az intézményes cselekvések előfordulása között – mind a két szövegben közel egyenlő arányban fordult elő személyhez illetve intézményhez kötött viselkedés – a magyar szövegekben a szereplők megnyilvánulása jóval több utalást tartalmaz a belső, pszichológiai állapotokra, mentális aktusokra vonatkozóan (3. táblázat).

3. táblázat

Kód	Osztrák tankönyvek	Magyar tankönyvek
Magyar intézmény mentális aktusai	0	6
Magyar személy mentális aktusai	0	13
Osztrák intézmény mentális aktusai	2	1
Osztrák személy mentális aktusai	3	5

Az osztrák szövegekre inkább a leíró ábrázolás, a megállapítások, tényszerű közlések jellemzőek, amelyek nem csupán az osztrák és magyar vonatkozású fejleményekkel foglalkoznak, de gyakran informálják az olvasót más népekkel, például a csehekkel vagy a horvátokkal kapcsolatos eseményekről is. A magyar tankönyvekben a ténymegállapítások gyakorisága lényegesen kisebb, s ezek is elsősorban a magyar-osztrák viszonyra vonatkoznak (4. táblázat).

4. táblázat

Kód	Osztrák történelemkönyvek	Magyar történelemkönyvek
Tény, megállapítás	120	78
Más népek cselekvése	13	10
Más népekkel szembeni cselekvés	15	10

A magyar történelmi leírásokban gyakrabban jelennek meg személyi és intézményi attribútumok, minősítő jelzők („A haza bölcse”, „A legnagyobb magyar”). Az osztrák tankönyvekben ezzel szemben inkább politikai jelzőket (konzervatív, liberális) találunk, amelyek pusztán a szereplők politikai pártállásáról számolnak be (5. táblázat).

5. táblázat

Kód	Osztrák történelemkönyvek	Magyar történelemkönyvek
Tulajdonságok	11 (kizárólag pártállásra vonatkozó jelzők)	17

Értelmezés

A nemzeti múltról szóló kanonikus történetek, mint például a történelemkönyvek, nem csupán a történesek tényszerű leírását nyújtják, hanem narratív sajátosságaik révén sajátos perspektívába is helyezik azokat. A csoportközi viszonyokat, az események implicit értékelését, a történelmi személyek és a csoport kapcsolatát a csoportidentitás számára elfogadható módon és annak emocionális szerkezetéhez illeszkedve jelenítik meg. Jól megragadható azonosulási mintákat kínálnak és egyben a nemzeti érzelm szabályozásának funkcióját is ellátják. A magyar és az osztrák tankönyvek összehasonlító elemzéséből kapott eredmények alapján kirajzolódott reprezentációs különbség leginkább abban nyilvánul meg, hogy míg az osztrák tankönyvek leíró, távolságtartó perspektívából tárgyalják az Osztrák-Magyar Monarchia időszakát, a magyar tankönyvek „perszonalizálják” az eseményeket. Léteznek olyan transzformáló eljárások, amelyek az ígében foglalt cselekvés leíró, tényszerű állapotának „pszichológiailag folyamatban lévő” érzést kölcsönöznek, amely ezáltal a feltételesség és a személyhez kötöttség érzését keltheti a befogadóban. Ilyen egyszerű transzformáció például az *intenció*, amikor a cselekvés közvetlenül a rá vonatkozó szándékkifejezésbe van beágyazva („Ferenc József katonai ügyekben *szerepete volna* felszámolni a magyar országgyűlés maradék beleszólási lehetőségét”). Komplex transzformáció a *tudás* („Tisza Kálmán *tudta*, bukott politikus, ezért szépen akart eltávozni”), a *szubjektívizálás* („Deák azt *remélte*, hogy a Habsburg Birodalom alkotmányossága tovább vihető, s Magyarország a Monarchia elmúlása után sértetlenül megőrizhető”) vagy az *attitűd* („Ferenc József elsősorban egy magyar felkeléstől *félve* kötötte meg a fegyverszünetet”). A komplex transzformáció alá eső igei csoportoknak az a funkció-

ja, hogy olyan a „lelki ténykedés állapotát” nyújtják, amelyek a cselekvéseket a tudatosság mezejébe helyezik el. Míg az egyszerű tényleírás „minimalizálja az előfeltevéseket, s így visszatartja az olvasót attól, hogy túlmenjen az adott értesülésen”,⁶ a transzformáció eredményeképpen előállított mondat, túlmutat az esemény pusztá tényén, és „szubjektívizálja” azt. A transzformációk segítségével nem csak a cselekvés, hanem maga a tudat is hozzáférhetővé válik, amely ezáltal megkönnyíti az interpretációt.

A bemutatott eredmények jelzik, hogy az osztrák és a magyar történelemkönyvek ugyanazt a közös történelmet eltérően ismertetik, s ezáltal a történelemhez való viszonyt is másként fogalmazzák meg. Az osztrák tankönyvek megközelítése egyértelműen a demokratikus fejlődést veszi alapul, az eseményektől távolságot tartva szemlélik a megjelenített történelmi időszakot, nagy hangsúlyt fektetve az események tárgyilagos és egyszerre több szempontot (például nemzetiségi) felölelő bemutatására. Kritikusan és egyben önkritikát gyakorolva közelítik meg a történeteket, nem mentesítve az osztrák népet illetve az uralkodó réteget a felelősség alól. Az egyik tankönyv monarchiáról szóló fejezete például attól a Musiltól vett idézettel kezdődik, aki köztudottan gyakran bírálta a Monarchiát, sőt azt ironikusan „Kakaniának” nevezte. A vizsgált magyar történelemkönyvek alapvetően egy csoportközi konfliktus, az osztrák-magyar ellentét nézőpontjából szemlélik a Monarchia eseményeit, hajlanak a történelem megszemélyesítésére és átélehetővé tételére, amely ebben az értelemben a hagyományos magyar nemzeti identitás átvételét és erősítését szolgálja. Ezzel szemben az osztrák történelemkönyvek inkább a tanulók állampolgári identitását erősítik.

Tóth Judit & Vincze Orsolya & László János

Határon túli magyarok a debreceni és a nyíregyházi felsőoktatásban

A Trianon következtében elcsatolt területek miatt külhonban élni kényszerülő magyarok számára még ma is égető sebet jelent az ország szétválasztása. Ezek az emberek otthonukban, szülőföldjükön élnek, azonban mégsem élhetnek igazán magyarként. A külföldi országok kultúrája, nyelve, életmódja rájuk nehezedik és nagymértékben befolyásolja az életüket. Kénytelenek például megtanulni és anyanyelvi szinten beszélni az ország nyelvét. Kutatásom, amely kvalitatív interjú módszerrel készül, ezekre az emberekre terjed ki. Pontosabban szólva azokra, akik valamilyen okból kifolyólag elhagyva szülőföldjüket és az áttelepülés terheit vállalva itt élnek Magyarországon. Ezek az emberek itt, saját anyanyelvüknek megfelelő országban élnek, az a tény azonban, hogy nem itt születtek, hanem áttelepülteként kerültek ide meghatározza és megnehezíti életüket. Kutatásom azt hivatott feltárni, hogy mi az, ami a szülőföld elhagyására készítette ezeket az embereket és azt követően mennyire illeszkedtek be új hazájukba, mely tényezők segítik illetve gátolják az integráltság kialakulását.

Migráció okai

A szomszédos országok között általában szoros kapcsolat alakulhat ki a földrajzi közelség következtében, ez a kapcsolat gyakran az oktatásra is kiterjed. Főleg abban az esetben be-

⁶ Bruner i. m.